

Proust en Vestdijk: 'men kan zich alleen verbeelden wat afwezig is'

Tijdens het afgelopen najaarssymposium van de Vestdijkkring (29-10-2011) interviewde Wim Hazeu Proustkenner Sabine van Wesemael.

(WH) De eerste stelling bij mijn proefschrift luidde dat Vestdijk minder de invloed van Proust en Joyce heeft ondergaan, maar vooral die van Dostojewski en Kafka. Maar je hebt mij overtuigd van de invloed van Proust op Kind tussen vier vrouwen. Terecht memoreerde je al dat Vestdijk kort voor aanvang van zijn beoogde debuutroman net de leeservaring van de Recherche van Proust achter de rug had.

(SvW) Ja, ook Du Perron en Ter Braak brengen het belang hiervan steeds naar voren. Vestdijk schrijft in een brief aan Jacques Plessen, hoogleraar Franse letteren in Utrecht, dat de Recherche voor hem 'de startmotor' is geweest. Hij heeft de roman niet slaafs willen navolgen, maar hij vormde een impuls om tot schrijven te komen over zijn eigen jeugd.

(WH) Het was een bittere noodzaak geworden, nadat hij zich als medicus had teruggetrokken omdat hij zich vanwege zijn terugkerende depressies niet als arts zag slagen. Hij keerde terug naar zijn ouders die toen in Den Haag woonden. Op de zolderkamer schreef hij eerst een essay over de toen in ons land nog totaal onbekende Emily Dickinson en vervolgens over Proust. Zijn Forum-vrienden reageerden: 'Daar kun je niet van leven, je moet een roman schrijven'. Zo oorzakelijk ligt dat. Kind tussen vier vrouwen werd afgewezen, omdat de uitgever het niet aandurfde zo'n dikke en dus ook dure roman op de markt te brengen. Opmerkelijk is dat ook de Recherche geweigerd werd, mede door toedoen van Gide...

(SvW) Ja, maar daar heeft hij later wel veel spijt van gekregen. Hij weigerde het eerste deel van de romancyclus in 1913, *Du côté de chez Swann*. Proust heeft voor de Eerste Wereldoorlog drie delen in gedachten. Tijdens de oorlog legde hij de publicatie van het werk stil, omdat hij beseftte zijn introspectieve proza niet paste in het toenmalige literaire klimaat dat om engagement vroeg. Maar de oorlogstijd heeft hij wel gebruikt om zijn roman uit te bouwen. In 1918 is het tweede deel *À l'Ombre des Jeunes Filles en fleur* bij de uitgeverij Nouvelle Revue Française verschenen, dit keer op voorspraak van Gide. Maar dat neemt niet weg dat Gide eigenlijk modernistische verteltechnieken hanteerde dan Proust.

(WH) Proust stond sterk onder invloed van de oudere Franse moralisten uit de negentiende eeuw die meegingen met de in zwang gekomen associatiepsychologie. Zie je die invloed ook terug in de roman van Vestdijk?

(SvW) Vestdijk merkt de invloed van de associatiepsychologie bij Proust wel op, maar ik vind die invloed bij hem zelf niet terug. Het voorbeeld van dat strijkkwintet van Beethoven dat je ook bij Vestdijk tegenkomt, staat eigenlijk op zichzelf. Briljant aan Proust is, dat hij ook op het niveau van de beeldspraak met associatiereeksen werkt. Hij doet het ook op het niveau van het verhaal, zo komen er drie parallelle scènes over homoseksualiteit voor. Maar bijzonder is dat hij ook in de beeldspraak met herhalingen werkt. Daarom is wel gezegd dat Proust de Wagneriaanse leidmotief-techniek toepast. Ieder personage heeft zijn eigen motieven. Zo verschijnt Albertine in de roman als zij zich aan het strand in Balbec bevindt.

Proust brengt haar opnieuw ter sprake met beelden van de zee en het water in een ander deel, waar ze slaapt. Dat is een voorbeeld, maar er zijn er meer te geven. Die herhaalde metonymische beeldspraak zie ik bij Vestdijk toch niet zo terug.

(WH) Ik doelde meer op het moralisme van Proust. Is dat ook niet bij hem veel meer aanwezig dan bij Vestdijk? De aandacht bij Proust bijvoorbeeld voor de sociale verhoudingen zie ik bij Vestdijk niet zo terug. Of ben ik nu te zeer bezig de invloed van Proust op Vestdijk terug te dringen?

(SvW) Moralisme is nu juist iets wat ik in het geheel niet met Proust in verband breng. Proust spreekt nooit waardeoordelen uit. Lees bijvoorbeeld de lesbische liefdesscènes in *Recherche*. Er wordt geen enkel waardeoordeel geveld.

(WH) Ik geef het op; ik sprak alleen maar Vestdijk na die dit in zijn essay over Proust beweerde. Even terug naar de muziekassociaties. Deze zijn, denk ik, bij Vestdijk toch sterker aanwezig dan bij Proust?

(SvW) Ik zou zeggen anders dan bij Proust. Proust is wat de muziek betreft sterk beïnvloed door Reynaldo Hahn, met wie hij correspondeerde. Bij Proust zijn de muziekassociaties heel impressionistisch. Hij spreekt over muziek als kabbelend water, kraaiende hanen of opkomende zonnen. Vestdijk schrijft veel technischer over muziek, al herinner ik mij wel enkele passages, waarin hij ook op de impressionistische toer gaat.

(WH) Dat wou ik zeggen; lees zijn muziekessays er maar op na, bijvoorbeeld over Mahler of Sibelius. Dan zie je dat de impressionistische benadering ruimschoots aanwezig is. We hebben zojuist naar beelden gekeken van kinderboeken van Vestdijk. Die spelen een grote rol in Kind tusschen vier vrouwen. Zou zo 'n presentatie ook over Proust te maken zijn?

(SvW) Geen idee! Is er iemand van de Proustvereniging die hier iets over weet....?

(WH) Kennelijk niemand...dan is het 1-0 voor Vestdijk! Waar ze elkaar weer naderen, is rond de onvrijwillige herinnering. De zintuiglijke ervaring van smaak, tastzin of geluid. Je gaf daar een mooi voorbeeld van met de madeleinepassage over de smaak van dat stukje cake, vergelijkbaar met 'de ijdele geur van koolzaad' bij Vestdijk waardoor Anton Wachter beseft Ina Damman verloren te hebben. Toch zegt Vestdijk daarover dat hij dat niet van Proust heeft, 'maar het is een geschenk, van toeval, zo men wil'.

(SvW) Vestdijk gaat ook minder ver. Bij Proust is de *mémoire involuntaire* vooral een herinnering die een geluksgevoel teweegbrengt. Er ontstaat een essentie van buitentijdelijkheid waarin het 'ware ik' wordt ontdekt. Proust verbindt er dus nogal wat aan. Zo ver gaat Vestdijk niet. Bij hem blijft het eigenlijk bij de herinnering die wel met geluk verbonden was.

(WH) Vestdijks leven wordt wel beheerst door die herinnering aan de jeugdliefde met Ina Damman. Zelfs zijn grote liefde voor Henriëtte van Eijk klapt op het moment dat Vestdijk tegen haar bekendt dat Ina zijn grootste liefde is geweest en dat die liefde hun liefde in de weg staat. Daarom vond ik zo mooi, en als biografie van Vestdijk herkenbaar, wat je vertelde over het onbereikbare dat onbereikbaar moet blijven. Daar komt Vestdijk in zijn Proust-essay ook over te spreken. Hij schrijft: 'De verbeelding moet geheel verinnerlijkt worden of zoals Proust

erin zegt, men kan zich alleen verbeelden wat afwezig is'. Is dat consequent volgehouden in de Recherche?

(SvW) Ik eindigde ermee te zeggen dat Proust uiteindelijk in *Le temps retrouvé* afstand neemt van het leven. Zelfs over zijn vriendschappen zegt hij dat ze niet kunnen tippen aan de ervaring wanneer je zelf kunst scheidt.

(WH) We kijken voor de laatste vraag nog even de zaal in. Wat de invloed van Freud betreft, viel de term sublimatie om aan te geven dat Proust van mening is dat je alleen in de kunst kunt leven om het ware leven te genieten. Maar ik vind het jammer dat u daarvoor de term sublimatie gebruikte, omdat die term niet Proustiaans is. Komt dat niet voort uit onze behoefte om het geestelijke altijd te willen herleiden tot het materiële? De doorbraak van Proust is nu juist erin gelegen -en daarin is hij anti-modern- dat hij een neoplatoons standpunt inneemt met zijn geloof in het 'ware ik'.

(SvW) Proust gebruikt het woord sublimatie zelf niet, dat is juist. Die term geef ik graag prijs. Wat ik in navolging van Proust wilde zeggen is dat het leven als het ware gerepareerd wordt in de kunst.

(WH) En komt daar het moralisme dan toch niet om de hoek kijken?

(SvW) Ja, dat is zeker waar. Op dat globale niveau moet je zeggen dat er ook bij Proust een levensles in zit.

Proust hield trouwens ook van Dostojewski, dus Hazeu heeft toch ook een beetje gelijk!

(Tekst: Wilbert van Walstijn)

Van Wesemael (links) in gesprek met Hazeu: 'Proust spreekt over muziek als kabbelend water, kraaiende hanen of opkomende zonnen. Vestdijk schrijft veel technischer over muziek, al herinner ik mij wel enkele passages, waarin hij ook op de impressionistische toer gaat.'